

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/235687333>

"Estudi de La Toponímia històrica i actual de les Useres (l'Alcalatén)"

Article · January 2011

CITATIONS

0

2 authors, including:

[Andreu Beltran](#)

Universitat Jaume I

27 PUBLICATIONS **2** CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

ESTUDI DE LA TOPONÍMIA HISTÒRICA I ACTUAL DE LES USERES (L'ALCALATÉN)

Andreu Beltran Zaragozaà (*Universitat Jaume I*)

José Rubio Miguel

Les Useres és un municipi valencià de la comarca de l'Alcalatén situat a 38 km de Castelló de la Plana. El terme té una superfície de 80,7 m², limita pel nord-oest amb el Maestrat històric i per l'est amb la Plana Alta. Actualment compta amb una població de 990 habitants. Vestigis arqueològics demostren la presència humana en l'època àrab i en cultures anteriors. Al segle XIII es documenta el primer topònim, referència d'una població que tenia poca entitat en la Tinença de l'Alcalatén, que es va desenvolupar a partir del segle XVII i va arribar al màxim de desenvolupament al final del segle XIX.

Un treball de toponímia històrica amb el buidatge i estudi toponímic de documentació dels segle XIII al XX ha donat el resultat d'un conjunt de 400 topònims compilats en una base de dades informatitzada. S'ha treballat per tal de determinar la localització dels topònims dels documents i s'ha registrat juntament amb la denominació actual, resultat d'un treball de camp de consulta a coneixedors del terme. La incorporació a la base de dades de comentaris extrets dels documents i de les dades proporcionades pels informadors permet estudiar l'evolució d'alguns topònims. Les denominacions replegades corresponen a una vintena de llocs genèrics que inclouen hidrònims, vies de comunicació, construccions humanes, orònims i demarcacions territorials agrícoles i ramaderes.

Presentem una visió general de la toponímia del terme municipal de les Useres i l'estudi particular d'algunes denominacions fins ara inèdites, classificades atenent a l'etimologia, considerant el caràcter arcaic del lèxic. Aportem noves informacions sobre el topònim "les Useres", que ha merescut l'atenció de diversos investigadors.

Visió general de la toponímia del terme de les Useres (l'Alcalatén)

Abeuradors: prenen el nom de la bassa, la font o del pou d'on ix l'aigua més rarament de la partida o del mas on es troben. Abeurador (a.) de la Bassa de Narqués, a. de la Bassa en Saera, a. de la Bassa en Surco, a. de la Bassassa, a. de la Basseta de les Arteses, a. de la Basseta del Piló de la Creu, a. de la Font de la Ponça, a. de la Font de la Presola, a. de la Font de Més Amunt, a. de la Sabatera, a. del Bassot de Roc, a. del Bustal Blanc, a. del Clotàs o Bassot de Royo, a. del Coll de la Bassa, a. del Mas Blanc o del Villacalle, a. del Mas de Carxet, a. del Mas d'en Savi, a. del Pou de les Arteses, a. del Pou en Cabanyes, a. del Pou en Serrans, a. del Pou Nou.

Barrancs: s'anomenen amb el nom de la partida, del mas o d'algun element destacat. Barranc (b.) d'Artesa, b. de la Canyada, b. de la Font de Més Amunt, b. de la Font Jordana, b. de la Palanca, b. de la Ponça, b. de la Presola, b. de la Sabatera, b. de les Oronetes, b. de les Munyies, b. de les Olles, b. del Carxet, b. del Collao, b. del Llidó, b. del Llop (act. desconegut), b. del Molinar, b. dels Rosés, la Ramblella.

Basses: El nom del propietari, del mas o de la partida solen ser l'origen dels topònims. Bassa (ba.) del Mas Blanc o del Vilar de la Call, ba. en Saera o d'en Coniller, ba. en Surco o d'en Ballester, basseta de les Arteses, basseta del mas de Narqués, basseta del Piló de la Creu, bassot de Roc, bassot de Royo, bassot del Mas del Geperut, la Bassassa.

Bustals: bustalet de Navarro, el Bustalet, el Bustal Blanc.

Camins: S'anomenen generalment amb el nom de la destinació. Camí (ca.) Real, ca. d'Albocàsser, ca. d'Atzeneta, ca. de Benlloc, ca. de la Pelejana, ca. de les Mesquites, ca. de les Tancades, ca. de les Vinyes, ca. del Bovalar, ca. del Piló de la Creu, ca. dels Peregrins, ca. dels Trossos, real de Llucena.

Casetes: Caseta de la Reina, caseta Roja.

Corrals: corral Blanc, corral del Bessó.

Coves: cova (co.) d'Artesa, co. de la Crevada, co. de la Palanca o de la Caridad, Co. de les Ferreries o del Mancurro (Plet), co. Obscura, co. Panxa, co. del Colom, el Covarxo.

Fonts: font (fo.) d'en Pinera, fo. de Baix o dels Llavadors, fo. de Carxet o de la Cova, fo. de la Ponça, fo. de la Presola, fo. de les Murtes, fo. de Més Amunt, fo. del Mas de Parra, fo. del Mestre o de les Tres Creus, fo. Jordana, les Fontetes.

Llomes: lloma del Quirobo, la Lloma.

Mallades: mallada (mal.) de Baix del Poble (1960 *Descansadero de Useres*), mal. de la Canyà (1796 *majada de la Cañada o dels Albinos*; 1846 *majada de la Cañada*), mal. de la Carretera o del Coll de la Bassa (1960 *Descansadero de la Carretera de Atzeneta*), mal. de la Cova Panxa (1796, 1846: *mallada de la Cova de la Pancha*), mal. de la Foia Estreta (1960 *Descansadero de Foyastretes*), mal. de la Font del Mestre o de les Tres Creus (1960 *Descansadero de la Font del Mestre*), mal. de la Palanca (1796, 1846 *majada de la Palanca*), mal. de la Presola, mal. de la Roca Cervera (1960 *Descansadero Roca Cervera*), mal. de l'Artesa (1796 *majada de la Cueva de Artesa*; 1846 *majada de las Artesas*, 1960 *Descansadero de les Arteses*), mal. de les Arteses, mal. de les Munyies (1960 *Descansadero Muñies*), mal. de les Serretes (1796, 1846: *majada de les Serretes*), mal. del Bassot de Roc (1796, 1846: *majada del Basot*), mal. del Coll de la Bassa (1960 *Descansadero del Coll de la Bassa*), mal. del Mas de Narqués (1960 *Descansadero de Narqués*), mal. del Perxet (1796, 1846: *majada del Perchet*), mal. del Pou en Cabanyes (1960 *Descansadero Pou d'en Cabanes*). Avui desconegudes: 1796 *majada del Carril o Puntarri*; 1846 *majada del Carril*.

Masades: la masà del Vilar Negre.

Masos: mas Blanc, mas d'en Savi, mas d'en Ginés, mas de Baset, mas de Canes, mas de Carxet, mas de Grau, mas de Jumicos/Jaumicos, mas de les Tancades, mas de Macians, mas de Simona, mas de Trilles, mas del Bessó, mas del Comandant, mas del Ratllat, mas del Rull, mas del Surquet, mas dels Cups, mas dels Sans.

Molins: molí de Mariano.

Partides:

Passades: passada (pas.) de la Bassa en Saera, pas. de la Cova Colom, pas. de la Cova Panxa, pas. de la Font de més Amunt, pas. de la Lloma al Bovalar, pas. de la Palanca, pas. de la Penyarroja, pas. de la Rabosera, pas. de la Ramblella, pas. de la Sabatera, pas. de les Arteses, pas. de les Balancetes, pas. de les Canyades, pas. de les Ferreries, pas. de les Munyies, pas. de les Planetes, pas. de les Rosés, pas. de les Rosés a la Migalota, pas. de l'Olivar Redó, pas. del Barranc de les Olles, pas. del Bassot de Roc, pas. del Camp en Roures, pas. del Carxet, pas. del Coll de la Bassa al mas de la Figuerassa, pas. del Collao, pas. del Formany, pas. del Mas de Geperut, pas. del Piló de la Creu, pas. dels Hortals, pas. dels Perxets.

Pous: pou en Cabanyes, pou en Serrans, pou Nou, pou en Calbo.

Penya: penya de la Edra, penya del Cauet.

Rambla: rambla de la Viuda.

Rius: riu de Montlleó o Riu de Safont.

Roca: roca Piquera, roca de la Servera.

Serres: serra de la Creu, serra del Bovalar d'Atzeneta.

Tolls: toll de Castelló.

Tossals: tossal de les Bastides, tossal del Castellet de la Traguanta, tossal Segall, tossal Gros, tossal del Bovalar, tossal del Cerro.

Ullals: les Fontetes

Alguns topònims interessants

Quatre topònims mostren una relació clara amb el passat àrab del terme: *almadrava*, *alqueria*, *mesquita* i *talaia*.

Almadrava “*partida de les Almadraves*”, al costat de la rambla de la Viuda. En la partida de les Crebades. Llorca Ibi indica que aquest topònim ve de l’arrel àrab *d-r-b* ‘colpejar’ però en el sentit d’extraure pedra o terra, per tant una almadrava és una ‘pedrera’, ‘terror’. El localitza en dos punts de la geografia valenciana. *La Madrava* a Orxeta (Marina Baixa) indret, a la vora del qual es troben els topònims “terror” i “teuleria”. Així mateix, a Petrer, Torres Faus (1991: 684) troba el topònim amb el mateix significat i reporta diversos exemples documentats de ben antic situats en un entorn d’argila i algeps on hi ha restes ibèriques i àrabs. En castellà el mot *almadraba* va significar també ‘bòvila, teuleria’. Coromines (DELC I, p. 209) diu que en català hi ha un homònim de l’arabisme *madrava* que recorda haver-lo sentit en serres costeres de l’entorn del Camp de Tarragona (cap al Vendrell i Cambrils) i nord del País Valencià, per designar el matissal espès i quasi impenetrable que creix en aquells vessants: en el fons deu ser el mateix mot àrab, si bé amb el sentit de ‘cosa que s’ha d’abatre a cops de podadora o ganiveta per poder passar’. El mateix autor, s.v. *almadrava* (V, p. 352) torna a donar el significat de ‘malesa, matissar’ i afegeix que no és sols del nord del País Valencià, perquè també va sentir *madrava* a Alzira (“l’lenya baixa de monte” 1962 i no és absent de la toponímia de les Illes). Gimeno Betí localitza “madrava” al delta de l’Ebre amb el significat de ‘corral de camp, un clos, un tancat fet de fustes o altres materials per a retenir el bestiar.

Alqueria f. (partida) “*partida de les Alqueries*” Casa de camp amb terra de conreu. Els districtes musulmans incloïen un nombre indeterminat de castells, i dins de cada castell hi havia nombroses alqueries. Aquestes eren simples comunitats locals de poblament, no tenien cap territori demarcat. Les alqueries poden ser un precedent com a nucli de població d’una posterior entitat major. La partida de les Alqueries està situada entre les Rosés i els Trossos, per on passa l’antic camí que anava fins a Benlloc i prop de la font de la Presola.

Mesquita f. (partida) *partida de les Mesquites*. Act. En el cim de la partida es conserva l’escola rural creada a la Segona República i en les proximitats, als anys 60 al mas de Zequiel, a la pallissa o corral es va trobar una inscripció àrab; la troballa es va publicar al periòdic *Mediterráneo* de Castelló. Allà devia estar el lloc de culte de la zona que potser va ser enderrocat a principis del segle XVI.

Talaia f. (tossal) *la Talaya* és un tossal alt devia servir per vigilar mirant de lluny per prevenir un atac, per informar dels moviments de l’enemic.

En un segon grup hem reunit lèxic arcaic, no sempre bo d’explicar, que apunta en alguns casos cap a una etimologia poc habitual en el nostre domini lingüístic.

Artesa f. dona nom a una cova i la seua mallada, un barranc, i la partida de les Arteses, de Dalt i de Baix. D’etimologia insegura, se sol considerar preromana. Podria relacionar-se amb la paraula aragonesa *arto* ‘*espino, cambrón*’, l’asturiana *artu* (*rubus sp.*) o el basc *arte* ‘carrasca’>; també present en alguns dialectes francesos del Pèrigord i de l’Ariège. El topònim es repeteix en el poblet agregat al municipi d’Onda (Plana

Baixa) i més al nord a Artesa de Lleida (Pla d'Urgell), Artesa de Segre a la vorera esquerra del riu Segre.

Burguet m. (partida) podria ser una variant de *bruguet*, 'camp de bruc'. Planta utilitzada per combustible. Cal recordar que en les cuines de les cases de l'Alt Maestrat hi havia uns fogons anomenats *burgueres*. No tan probable l'origen relacionat amb el llinatge.

Bastida f. *mojón de las Bastidas* (1796), act. "el Piló de la Creu". Al Plet (1635-1722) ja apareix el tossal de les Bastides amb el molló que té clavada una creu de ferro i es fa referència a la celebració del dia 3 de maig dia de la Santa Creu, en què el clero de les Useres puja en processió per a la benedicció dels termes amb almoïna per als pobres.

El topònim potser es refereix a murs o edificis de tàpies o de fusta, fets amb caràcter provisional i defensiu. Es troba en la toponímia per a llogarets del Pallars, l'Urgellet, el Vallespir i de Mallorca i també és una llinatge.

Munyia f. (partida, barranc) *Moñia* act. les Munyies. En la partida hi ha l'edifici de l'escola rural creada a la Segona República, zona de muntanya, roqueral margall i malesa. Podria emparentar-se amb la paraula preromana *MUNNO present actualment en basc i en topònims castellans amb el significat de 'cim, pujol, llometa'. "Munyida de pas, o de cabanera, o de carrerada" era el dret que tenien els pobles per on passaven els ramats quan pujaven o baixaven de muntanya, d'anar a munyir les ovelles dels ramats que feien aturada dins el terme (Pallars Sobirà, la Llitera); però la pèrdua de la *d* és difícil d'explicar en el topònim.

Pererola f. (font amb el seu abeurador i partida) *partida de la Pererola; abrevada de la Pererola* act. tothom diu la Presola (amb *o* oberta i /z/, canvi que caldria explicar). Font d'aigua contínua i molla. Més amunt de la font actual hi ha una coveta on naix i des d'on surt una séquia.

Quirobo m. (lloma) topònim ben singular, emparentable amb el preromà *cario (pedra) > carioca > queiruga 'brezo' (bruc) en gallec.

Roça ? f. (barranc, partida i passada) barranquet dels Rosés (act. desconegut), passada de les Rosés, Colada dels Rosers o de la Miguelota, les Rosés. Articulat oralment amb /z/, sense *r* final i amb accentuació aguda, amb determinant femení. A Benlloc també vam recollir oralment *el pas de les Roses*, amb *o* oberta i accentuació plana un topònim que documentalment apareixia *Rosers*. Podria relacionar-se amb la ramaderia (rossa: 'bèstia vella o inútil per al treball, 'carnús, carronya, cadàver de persona, "lent de marxa feixuga, sense agilitat, (DECLC). Però sembla més un terreny poblat de malesa convertit en finca aprofitable, tal com designa en asturià *roza*, mot documentat des de molt antic, amb una etimologia llatina per a uns de *RODIARE (DCELC s.v. *rozar*). per a d'altres de *RUPTIARE, des del participi RUPTUS. 'rompre'.

Traguanta f. (tossal i partida) "tosal del Castellet de la Traguanta"; act el Castellet. Al capoll hi ha un cercle de pedres, es diu que són restes ibèriques. Hi ha un molló que divideix els termes de les Useres i Lluçena. També hi ha un amagatall, un recer per als caçadors. El cim a 782 m d'altitud. A la guerra civil hi havia una trinxera. Té una gran visió panoràmica. El camí de Lluçena passa per la partida de cinc masades al terme de Lluçena i una amb un aljub al de les Useres. Està en un fondo i fou zona de disputa entre els dos pobles fins que l'any 1576 va arribar una concòrdia del senyor de l'Alcalatén.(vid. Beltran (2000).

Llong adj. (partida) *partida del Villallonc*.

Formacions més comunes

Un gran nombre de topònims està relacionat amb el llinatge del propietari, altres responen a la descripció de l'orografia que representen o la vegetació característica o predominant.

Llinatges

Ahís (casa) avui desconegut (“*partida de la casa de n'Ays*”). La família Aís, terratinents d'Atzeneta, tenia terres a les Useres, entre el Collao i el mas d'en Savi. Al Pleit (1635-1722) van ser uns dels més destacats defensors de no pagar la peita a les Useres. Llin. registrat pel DCVB a Castelló, Atzeneta, Borriol, Cabanes i St. Mateu.

Narqués (mas, bassa) *mas de Narqués*, documentat a finals del segle XVI. *baseta Mas de Narqués* (1796) El cognom Arquer es documenta a l'Alcora a finals del s. XVII.

Bondia (mas) *mas de Bondia o de Nadal*. És una masada en la partida de la Palanca, en la processió del Piló de la Creu es diu la dita: "Al mas de Bondia la rata corrie, jo l'agarrava i ella fugie".

Camanyes (pou amb el seu abeurador i partida). En la doc. del s. XVI apareix *Pou d'en Camanyes*. Família important de l'Alcalatén a l'època. Al s. XVII es documenta “*abrevada del Pozo den Cabañes*; act. Pou en Cabanyes. El DCVB recull el llin. a Alcora, el Forcall, Morella, el Portell, la Todolella, Vilafranca del M. etc.

Gaià (mas i antiga partida) *partida el Gayán*; act *mas de Gaià*. Deshabitada.

Ginés (mas i partida) *partida del Mas den Ginés*. Llinatge existent a la zona.

Jordana (font) *fuelle Jordana* es tracta d'un ullal en el naixement del barranc de la Font Jordana, A 60 m de la font de Més Amunt.

Maimó *artesa dels Maymons* (act. desconegut). Act. Maimó és un cognom i un malnom de les Useres, documentat ja al segle XVIII *notari Miguel Maymó Andrés*.

Oller (cova) *covacho den Oller* El cognom Oller act. no es troba a les Useres, tanmateix es documenta al segle XVII en el Plet.

Saera (bassa) *basa de Saera o den Coniller*. Al carrer de Santa Ubaldesca de les Useres en un llindar de pedra es pot llegir “*Jaume Saera 1600*” documentat a les escrivanies de cambra de l'ARV com a mercader. La denominació de la bassa és “d'en Conill” fins a 1752 en què apareix la doble denominació i a partir de 1810 es perd l'antic nom. Act. bassa en Saera.

Orografia

Call f. *partida de Vilar de la Call* (Llibre Padró, 1796) i *balsa del Vilar de la Call o del Mas Blanc*; act. *Vilacalle /Vilar de la Canya*. Hi havia un forn de calç i la terra és blanca. Un camí fondo forma una corba estreta. La descripció d'aquest pas o conca estreta i més corba que llarga, com un tros de ferradura, sembla explicar el nom del vilar, que coincideix amb ‘camí estret, situat entre dues parets o roques’ registrat al DCVB a la Plana de Vic i el Vallès. CALLIS en llatí designava diverses espècies de passos i corriols en particular ‘de bestiar’ que és com s’ha conservat generalment en català. El mot repetit en la nomenclatura ciutadana i vilatana de la Catalunya primitiva, es troba a l'Alcalatén en un portal de la vila de Xodos anomenat el Callís.

Canyada f. (partida i barranc) *Cañadas*, act. *la Canyà, les Canyaes*. Respon a la forma del terreny que forma valls estretes.

Cerro m. (tossal) *tosal del Serro* (pronunciat amb *e* oberta). És un tossal roquerís, dalt de les Alqueries. Mot antic que significava ‘muntanya aspra’.

Clotxa f. (partida) *partida del Pla de les Cloches*. Zona plana molt extensa prop de la Rambla de la Viuda. Es poden observar depressions del terreny que formen clots de poca profunditat.

Collado m. *partida del Collado de Adseneta* Pas de muntanya entre la serra de la Creu i la serra del Bovalar d'Arzeneta del M. Mot present en la toponímia valenciana per a elevacions.

Crebada f. (cova, partida) *Les crevades* f. És clar que ve del llatí *crepare* tanmateix és difícil de precisar si es tracta d'un pas o una depressió o com indica el DCVB el munt gros de pedres despreses en què n'hi ha de petites i de grans entremesclades.

Cagaferro m. (Partida). Documentat en el Pleit 1635-1722. A les mines de ferro de les Ferreries, al mas de la Mina, fins l'any 1950 s'extreia mineral de ferro i al Cagaferro es devia fondre el mineral. En les finques de la zona es troben cagaferros o escòria de carbó i metall cremat.

Foia f. (partida) *les Foyetes*; act. *Foetes* i també la *Foia Estreta* una altra partida. Les dues són clotades entre muntanyes.

Ferreria f. (partida) *partida les Ferreries, cabo de les Ferreries*. Hi ha una mina de ferro, el mas de la Mina i la cova de les Ferreries al límit del terme d'Atzeneta del M. La denominació manté el nom antic que designava lloc d'on s'extrau el ferro.

Lloma (elevació) *la Lloma o la Lloma de Leandra*; també el trobem en la *partida la Loma* i en un lloc diferent *partida les Lloletes* uns tossals grans. Mot usat com a genèric per a les muntanyes de forma planera o rodonenca.

Pedrisa (partida) situada en les proximitats de la vila. Les famílies que tenen propietats en aquesta partida gaudeixen del privilegi de poder ser clavaris de la festa de Sant Isidre. Potser era la pedrera el lloc d'on s'extreien pedres per a la construcció o simplement un lloc de moltes pedres.

Planellart *partida Planellar*. Act. *el Planellart* (amb *t* final de difícil explicació). A Lluçena també es documenta el Planillar (sense *t* final).

Planeta (partida) *les Planetes*.

Saltador (partida) *partida el Saltador*, a la Rambla de la Viuda. A l'altra part de la Rambla hi havia un molí al terme de la Vall d'Alba que aprofitava el salt per moure les moles.

Serra (mas i partida) mas de la Serra. A més de 700 m d'altitud hi ha quatre cases, tres al terme de Lluçena i una al de les Useres. Va haver-hi una trinxera a la Guerra Civil. També hi ha la partida, el mas i la mallada de les Serretes.

Surco (bassa, partida) *partida del Palmeral del Surco*; *balsa del Surco o den Ballester* i també *el Surquet* act. bassa en Surco. Al Plet 1635-1722 apareix com a bassa d'en Ballester, al s. XVIII conviuen les dues denominacions i al s. XIX només apareix el Surco.

Vegetació natural

El roure i la carrasca han estat els arbres dels boscos de la zona, altres arbustos amb alguna utilitat han restat en la toponímia.

Carrascal (partida). Act. Encara hi ha carrasques.

Carxet (cova, font amb el seu abeurador, mas, masada i partida) , *font de la Cova, fuente de Carchet*. Per la partida discorre el barranc del Mas del Carxet. Al naixement del barranc hi ha la font de la Cova, més avall hi ha una canal i una séquia per regar les hortetes. A partir dels anys 60 va començar l'extracció de terra roja i negra per la indústria ceràmica de l'Alcora. Tot un tossal es va aplanar.

Es podria explicar com una evolució del llatí. QUERC^oETUM 'bosc de roures'.

Palmeral (partida) *partida el Palmeral*. Fa referència a l'arbust de la família de les palmàcies que fa el margalló, emprat per a fer graneres.

Roure (partida) *partida Cap den Rroure act. el Camenroures o el Cap d'en Roures*.

Agricultura i ramaderia i altres activitats humanes

En una economia de subsistència l'agricultura i la ramaderia han estat activitats fonamentals. La disposició de terres per a l'alimentació del bestiar i d'altra, la transformació de terres de conreu per al consum humà (hortalisses, olives i raïm) expliquen l'origen d'una part dels topònims. Mots comuns habituals en altre temps en el nord valencià com ara *bovalar, bustal, freginal, tancada, vilar, serrada* han perdut el significat per esdevenir les denominacions pròpies dels indrets. Així mateix, sufixos amb sentit transparent han deixat de ser funcionals en algunes paraules: *-al*, en *vinyal, hortal*, actualment *vinya, horta*.

Bovalar m.(partida i tossal) Tros de terra tancat on pasturaven els bous (Maestr., Val.).

Bustal m.(dues partides situades en llocs diferents): *el Bustalet, el Bustal Blanc*.

Freginal m.(partida) *Freginals* Actualment ha esdevingut un carrer del poble a la vora de la carretera de la Barona. Tros de terra situat prop dels habitatges destinat a sembrar-hi farratge.

Hortal m. (partida) *partida dels Ortals*. En la mateixa zona hi ha dos tipus "les hortes" són les més productives, i "els hortals" no tant. Tros de terra regada on se sembren els llegums per al consum i els farratges per al bestiar.

Olivar m. (partida) *Olivar Redó*. Està en un clot, on hi ha les oliveres més velles del terme. El col·lectiu d'olivera actual és "oliveral".

Parral m.(partida) *Parralet act. desconegut*. Situat en la partida de les Clotxes. Devia ser un emparat o terra de vinyes.

Vinyal m. (partida) *partida el Viñal act. el vinyal de Sidreta*, partida de poca extensió. Devia ser terra de vinyes.

Tancada f. (partida i camí) *partida Tancada act. les Tancaes*, a uns 500 m d'altitud hi ha molts masos. També hi ha *la tancà del Poble o el Filadó* que act. són patis situats on estava la caserna de la Guàrdia Civil. Segurament, zona envoltada de paret per soltar-hi els animals.

Vilar m. (mas i partida) *Vilarnegre* També hi ha la *partida dels Vilàs act. els Vilàs* on hi ha molts masos. Difícil de precisar si es tracta de grups d'habitatges rurals o de camps d'oliveres.

Serrada f. (partida) *Serradas act. les Serraes*. Partida pròxima a la vila, fa clot; cada serrada té el nom del propietari: *la serrada de Jaumet, la de Valentí, la d'Aurora, la del Metge...* Topònim present en quasi tots els municipis del nord valencià. Devia tractar-se d'un tros de pastura destinat al bestiar, envoltat de paret.

Elements de l'antiga justícia i relacionats amb l'elaboració de la farina i el condicionament del terreny per facilitar les comunicacions han deixat l'empremta en la toponímia.

Carril m. (mallada) *majada del Carril o Puntarri; act. desconegut*. Situat en un indret que històricament ha servit de via de comunicació, per on passa ara una carretera.

Forca f. (partida) *las Forcas, act. desconegut*, situat prop de la partida dels Freginals, en vista del poble. La forca era l'instrument de suplici, format per un o dos pals plantats en terra i un altre entravessat a la part superior, en el qual eren penjats els reus condemnats a morir ofegats per suspensió. Aquest instrument de la justícia medieval resta en el nom dels indrets on se situava en diversos municipis del nord valencià.

Formany (mas i partida) de Formany. Hi havia una escola rural. Un dels pocs topònims userans registrat en l'Onom. L'etimologia proposada és del llatí *furnu magnu*, 'forn gran'.

Molinar (barranc i partida) *partida Molinar*. La denominació ve del conjunt de molins que hi havia a la vora del barranc del mateix nom.

Moliner (pou, mas, partida) *partida del Povet den Moliner*. L'ofici de l'encarregat del molí ha d'estar en l'origen fins i tot si es tracta d'un llinatge.

Molinera (partida) *partida de la Molinera* és la part més baixa de tot el terme al costat de la Rambla de la Viuda. Topònim relacionat també amb el treball dels molins.

Palanca (cova, mas, mallada, barranc i partida) *cueva de la Palaca o de la Caridad, Partida de les Palanques de Dalt i de Baix*. Probablement ve de la passera feta de taulons entre les dues ribes del barranc.

Vilavella (partida) Villavieja Partida que limita amb la vila per les Pedrisses. A la part alta hi ha una construcció de pedra seca que els masovers usaven per aixopluc de les raberes. Cap als anys 70 s'hi van trobar restes ibèriques i d'època musulmana prop del mas del Xinxero. C. Sarthou diu que era la part original de la Població.

El topònim "les Useres"

Les quatre hipòtesis proposades fins ara sobre l'etimologia i significat del nom del poble són: la de Coromines que l'explica com a 'lloc on abunda el bruc', la de Cabanes Pecourt que veu un trasplantament del nom del poble aragonès Osera de Ebro, la de Nebot Calpe que planteja un origen preromà com a 'bosc o terreny comunal' i la de Nieto Ballester que es decanta per un primitiu significat de 'llometa baixa'.

Coromines relaciona *Les Useres* amb una sèrie molt ampla de topònims castellans que tindrien com a últim ètim el llatí *ulix, ulicis*, «bruc» a través d'un nom col·lectiu **ulicetum* o **uliceta*. En *les Useres* s'hauria produït un canvi de sufix i *-etum -eta* hauria estat substituït per *-arium -aria*, que hauria evolucionat fins *-era*. Nieto Ballester ha plantejat alguns dubtes de tipus fonètic per aquesta teoria. Els topònims castellans i gallecs efectivament tenen com a ètim últim el llatí *ulix ulicem*, en canvi, considera que /z/ del nostre topònim pot excloure aquest origen.

Cabanes Pecourt veu al nostre topònim un simple trasplantament d'immigració de l'aragonès *Osera de Ebro* (Zaragoza), amb una formació de procedència **osers*, «pobladors provinents de Osera», que va evolucionar fins *Users* per feblesa de la vocal inicial i va ésser transformat finalment en *Useras* per castellanització. Nieto Ballester també critica la hipòtesi, argumentant que de *useres* n'hi ha moltes, no sols la castellonenca, i sembla molt poc versemblant que els pobladors d'un petit poblet aragonès hagen donat lloc als nombrosos *useras* que hi ha.

Nebot Calpe sota l'epígraf **use*, «bosque» vol analitzar *les Useres* com a topònim prellatí cercant una relació amb els mots bascs *use*, «bosc» i *usa*, «camp o terreny d'ús comunal». Tampoc convenç Nieto Ballester que planteja que la proposició d'un ètim preromà és l'eina última que es pot fer servir en toponímia castellonenca, més encara tenint en compte que d'*Useras* n'hi ha moltes. Afegeix que no pareix possible en un topònim preromà una sufixació inequívocament romànica i observa que el mot basc *use*, variant de *usi*, és raríssim i propi solament d'una petita contrada i que a la toponímia basca no es coneix el mot.

Nieto Ballester, després de valorar les anteriors hipòtesis es decanta per relacionar *les Useres* amb *Usera*, el topònim que sovinteja a tot Espanya, tots amb /s/, no /θ/, ortografiat <c>, és a dir, tots ells provinents d'un mot llatí amb /s/, no amb /k/. Així, doncs, hi ha dos grups toponímics als quals pot ser unit el nostre *les Useres*. Coromines

no va dubtar a relacionar-lo amb el grup de *Uceda*, *Ucero*, etc, però a Nieto, la fonètica el fa decantar per la relació amb *Usera*. L'origen del grup de topònims del tipus *Usera*, castellonenc i d'altres indrets segons l'autor és el llatí tardà i vulgar *iusum*, «baix», alteració de *deorsum* > *iorsum* per analogia amb l'antònim *sursum* o *susum*, «amunt». La seua hipòtesi és que a partir del resultat local de *iusum*, que hauria estat *uso* o alguna altra forma molt pareguda s'ha format un adjectiu *usero*, *-a* amb formació en *-ero*, *-era*, típicament romànica (< llat. *-ariu*, *-aria*). L'autor remarca que és impossible precisar ara per ara si aquest procés va tenir lloc en època plenament llatina o en època romànica, és a dir, si *uso* > *usero*, *usera* o si s'ha de retrocedir més i considerar un llatí *iusum* > *iusariu*, *iusaria*. Aquests adjectius van existir juntament amb altres formes més usuals, *iusana* i *susana*, ambdues amb moltes romanalles toponímiques. Nieto Ballester aporta exemples en castellà per demostrar que *yusero*, *-a* i *susero*, *-a* van coexistir amb *yusano* *susano* fins desaparèixer tots més tard en profit de expressions com són ara *bajero*, *somero* o més simplement *de arriba* y *de abajo*. Pel que fa a la fonètica en *les Useres* desapareix /j/ en posició inicial de mot davant vocal posterior, un desenvolupament fonètic que demostra que es troba un poc a tot arreu d'Espanya; quant a la presència de /z/, n'hi ha motius per creure que aquesta pot ser la forma més antiga, refeta adesiara en /s/. L'autor conclou que *les Useres* 'de baix' ha perdut amb el pas del temps el substantiu al qual devia qualificar, que havia de ser «pujol, cim» o alguna cosa semblant. Un gran nombre de topònims de significat clar el fan conèixer perfectament: *Arroyo de las Lomas Bajas* (Fuentes de Rubielos, Teruel), *Cerro Bajero* (Almarza, La Rioja) o *Monte Bajero* (Bergasillas, La Rioja). En topònims del tipus *Loma de Usera* la preposició *de* és un afegit posterior, cosa freqüent en composts toponímics, i que hem d'entendre *Loma Usera*, és a dir, «pujol baix».

Potser relacionable amb la hipòtesi de Nieto Ballester, afegim l'antic *focem de Campo de Açeneda*, et de *Osea* (actualment la vall d'Ossera), en la donació del Castell del Boi (Vistabella del M.) el 1203, i el topònim *la moleta de la Jussera* (Ferrando: 2008) al sud del terme de Culla, no molt lluny de les Useres; en aquest cas, però, amb la /s/ sorda. Seguit aquesta proposta etimològica *useres* = 'de baix', hem trobat un substantiu femení que podria ser el corresponent, es tracta de "font": la *font de Més Amunt*, situada pròxima al poble, que l'abasteix d'aigua, amb nou canelles que ragen tot l'any, rega les hortes i movia nombrosos molins. Consta en una inscripció que el 1780 es va construir, o es va renovar, un ramal per conduir aigua a la vila fins a la Font de Baix o dels Llavadors. Molt prop d'aquesta font, raja en èpoques de pluja la font Jordana, que donaria el plural de les fonts de dalt i les corresponents fonts de baix o useres. Encara podríem proposar un altre substantiu femení: "cases" si tenim en compte que més amunt del poble hi ha *la Vilavella*, considerada el nucli primitiu, amb restes arqueològiques, que podria explicar les cases de dalt i les cases useres, de manera semblant al poble veí, Costur que té a la vora el mas d'Avall.

No obstant això i amb totes les reserves que calen, una darrera troballa documental mostra el nostre topònim com a *coberta de les Oseres*, en el privilegi de la venda del Castellar Vell d'Atzeneta de 1318 i en un altre document del s. XIV de l'ARV apareix *vilar de les Useres*. El substantiu "coberta" 'sostre o refugi' ens recorda les nombroses mallades 'llocs arrecerats on s'aturen a reposar els pastors i llurs ramats o jaç o jacera dels animals.

D'altra banda, tornant a la hipòtesi de Coromines, la relació amb l'arbust "bruc" casualment s'ha repetit en la partida del *Burguet* i en la llima del *Quirobo*; potser massa arrels per a una planta tan seca.

La primera referència toponímica escrita del terme es troba en el document que descriu els límits de l'antic Castell de Culla abans de la conquesta cristiana, on Pere el Catòlic

(Pere II d'Aragó) promet donar el castell de Culla a l'Ordre del Temple de l'any 1213, i esmenta el *coll dels Enforcats* que s'ha de situar en el terme de les Useres.

Al llarg del terme hi ha nombrosos camins ramaders (anomenats passades) utilitzats en la transhumància que feien els pastors a l'hivern i a l'estiu, que connectaven la serra de Gúdar a Terol amb la Plana de Castelló. Els principals camins que passaven pel terme eren: el l'Alcora, el de Figueroles, el de Llucaena, el camí d'Atzeneta, els de la Barona i Vilafamés, el de Benlloc, el de Culla i el camí de Sant Joan de Penyagolosa.

DOCUMENTACIÓ UTILITZADA

Privilegi de la venda del Castellar Vell d'Atzeneta 1318.

RUBIO MIGUEL, J. *Pleit entre Atzeneta i les Useres 1635-1722*. Treball d'investigació Departament de Geografia, Història i Art Universitat Jaume I de Castelló 2004 (inèdit).

Procés de Josep Martí contra la Justícia i Sindicat de la Vila de les Useres 1612 ARV.

Llibre de les pasades de les Useres 1748-1890.

Amillaramiento. Riqueza Rústica. Ayuntamiento de Useras 1884.

Avance Catastral. Libro de los polígonos Término Municipal de Useras (Castellón) 1921.

Mapa del Instituto Geográfico y Estadístico Nacional. Provincia de Castellón. Término Municipal Useras. 1909

BIBLIOGRAFIA

ALCOVER, J. M. MOLL (1983) *Diccionari Català Valencià Balear*. Palma de Mallorca.

BARCELÓ TORRES, M. del Carmen (1982) *Toponímia aràbica [sic] del País Valencià. Alqueries i castells*. València. Ajuntament de Xàtiva / Diputació Provincial de València.

BELTRAN ZARAGOZÀ, Andreu; RUBIO MIGUEL, José (2008) *Les Useres: història d'un parlar*. València. Acadèmia Valenciana de la Llengua (inèdit).

BELTRAN ZARAGOZÀ, Andreu. (2000). «Arcaïsmes lèxics en la toponímia de Llucaena (l'Alcalatén)» *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* LXXXII Setembre.

COROMINES J.(1980) *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*

COROMINES, J. (1989-97) *Onomasticon Cataloniae – Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, Barcelona.

FERRANDO MURIA, Aureli (2008) *Toponímia dels Pobles Valencians Culla, 125, l'Alt Maestrat*. Col·lecció Onomàstica i Toponímia. Acadèmia Valenciana de la Llengua. Secció d'Onomàstica.

GIMENO BETÍ, Lluís (1997) *Atles lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*. Barcelona.

LLORCA IBI, F-X, (2008) “Toponímia tonaire valenciana i romànica” *Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica XXXII Col·loqui General de la S. O. Algemesí 2005*. Ed. Denes València p. 302-303.

NIETO BALLESTER Emilio (2000) «Dues notes breus de toponímia valenciana. Penyagolosa, les Useres» *Sintagma* 12, pàg. 5-18, Universitat de Lleida, 2000

TORRES FAUS, F. (1991) “La toponímia del terme general d'Alacant”. *Actes del catorzè Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica. Alacant*. (València) Generalitat Valenciana.